

معلم برنامه ریزی درسی

دانسته‌ها و بایسته‌ها

اشاره

آموزش و کار معلم در هدایت و سامان‌دهی کار آموزش بخش مهم و عظیمی از خرده نظام برنامه‌ریزی درسی در نظام کلان تعلیم و تربیت است. تحقق هدف‌های برنامه درسی که حاصل برنامه‌ریزی است، در گرو اجرای درست فرایندهای یاددهی - یادگیری در کلاس درس است که هدایتگری آن بر عهده معلم نهاده شده است.

اصول کلی برنامه‌ریزی درسی و تولید برنامه درسی در نظام‌های آموزشی متفاوت، اعم از متمرکز، نیمه‌متمرکز و غیرمتمرکز یکی است، اما انتظارات از عواملان و مجریان برنامه‌های درسی در نظام‌های متفاوت با هم فرق دارند. در نظام‌های غیرمتمرکز آموزشی مدارس و معلمان مسئولیت برنامه‌ریزی درسی و تهیه و تولید برنامه‌ها را بر عهده دارند، در نظام‌های نیمه‌متمرکز مناطق آموزشی، و سازمان‌ها یا نهادهای منطقه‌ای آموزشی این مهم را انجام می‌دهند، اما در نظام‌های متمرکز آموزشی، از جمله در نظام کشور ما، گروه‌های رسمی برنامه‌ریز در تخصص‌های گوناگون امر برنامه‌ریزی درسی را سامان‌دهی می‌کنند. اگرچه در این گروه‌ها که در نهایت به تهیه و تولید برنامه‌های درسی می‌پردازند و تهیه و تدوین کتاب‌های درسی را نیز مدیریت می‌کنند، معلمانی از کشور به‌عنوان نماینده، در تمام مراحل کار حضور دارند، اما قاطبه معلمان از کم و کیف محتوا و چگونگی برنامه‌ریزی و برنامه‌ها بی‌اطلاع‌اند. آموزش‌های محدودی هم که همان نماینده‌ها و یا افراد ذی‌صلاح دیگر به جمعی محدود از معلمان می‌دهند، خود به دلیل محدودیت وقت و امکانات نمی‌تواند تمامی بایسته‌ها و شایسته‌ها، در ارتباط با برنامه‌های جدید، را در کلاس‌های آموزش ضمن خدمت مطرح کند. لذا قاطبه معلمان، که با تغییر برنامه درسی موضوع مورد آموزش خود مواجه‌اند، غالباً سردرگم می‌شوند و چالش‌های متعددی را پیش روی خود دارند که تلاش برای مقابله با آن‌ها، هم انرژی زیادی از آن‌ها می‌گیرد و هم موجب تشویش و اضطرابشان می‌شود.

در این نوشتار بر آنیم با اشاره به اهم موارد بایسته در ارتباط با دانستنی‌های لازم درباره هر برنامه جدید آموزشی و ارائه توصیه‌هایی ساده برای کسب اطلاعات و دانش و بینش مورد نظر، راه تدریس و هدایت فرایند یاددهی - یادگیری را برای معلمان گرامی هموارتر کنیم.

کلیدواژه‌ها: تغییر برنامه درسی، دانستنی‌ها، بایسته‌ها، منابع، حوزه‌های دانشی، بینشی، نگرشی و ارزشی

پیش‌دانسته‌های لازم برای اجرای موفق برنامه درسی

قبل از شروع سال تحصیلی، در فرصت لازم، درباره برنامه درسی جدید اطلاعات زیر را به دست آورید:
- چرا برنامه درسی تغییر کرده است و تفاوت آن با برنامه درسی قبلی چیست؟

- مؤلفه‌های تغییر چه چیزهایی هستند؟ آیا رویکردها تغییر کرده‌اند؟ آیا گستره حوزه دانشی یا بینشی و تربیتی فرق کرده است؟ آیا هدف‌های آموزشی کم و زیاد شده‌اند یا تغییر اساسی یافته‌اند؟ آیا راهبردهای جدیدی مورد توجه قرار گرفته‌اند؟ محتوای آموزش چه تفاوتی کرده است؟ آیا شیوه ارائه مطالب به‌گونه‌ای است که نیازمند تغییر شیوه آموزش شماسست؟ آیا فکر می‌کنید دانش‌آموزان هم باید شیوه‌های جدیدی برای یادگیری برگزینند؟ آیا در کل تغییرات انجام شده را مثبت ارزیابی می‌کنید؟ و آیا خود را برای اعمال تغییر آماده می‌بینید؟

اگر پاسخ شما مثبت است که باید به شما تبریک گفت، چون به احتمال زیاد برای اجرای برنامه جدید پیش‌رو مشکلی ندارید و به‌خوبی از عهده مدیریت فرایند یاددهی - یادگیری و تحقق هدف‌های مورد نظر برمی‌آیید. اما چنانچه پاسخ شما منفی است یا در دادن پاسخ مثبت تردید دارید، بهتر است که اطلاعات و دانش خود را در زمینه‌های لازم، با مطالعه و بررسی اسناد مرتبط، افزایش دهید و به بینش لازم برای گرفتن سکان هدایت یادگیری دانش‌آموزان دست یابید. آنچه باید بدانید عبارت است از:

- فلسفه و ضرورت تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت؛
- مبانی اساسی و مبانی برنامه درسی جدید؛
- سیاست‌ها، چشم‌اندازها، رویکردها و هدف‌های غایی برنامه جدید؛
- اصول حاکم بر برنامه جدید، بایدها و آیین‌نامه‌های مورد نظر؛
- رویه‌های آموزشی توصیه شده، راهبردها و فنون آموزش و ارزشیابی؛
- انتظارات آموزشی در سطوح متفاوت درسی، در طول سال، پایه و دوره تحصیلی.

منابع مکتوب کسب دانش و بینش

- منابع مورد مراجعه شما عبارت‌اند از اسناد کلان و خرد مرتبط با برنامه‌ریزی درسی جدید، شامل:
- راهنمای برنامه درسی،

تحقق هدف‌های
برنامه‌درسی که
حاصل برنامه‌ریزی
است، در گرو
اجرای درست
فرایند یاددهی-
یادگیری در کلاس
درس است که
هدایت‌گری آن
برعهده معلم
نهاده شده است

- گزارش اعتباربخشی برنامه،
- سند برنامه‌درسی، کتاب درسی،
- کتاب‌های راهنمای تدریس معلم یا کتاب کار،
- آیین‌نامه یا توصیه‌نامه پیوست برنامه،
- متضمن روش‌های یاددهی- یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی
- و همچنین جزوهای آموزشی تهیه شده برای راهنمای تدریس که معمولاً در اختیار سازمان‌های آموزش و پرورش قرار دارند. مدیر مدرسه می‌تواند در دسترسی به منابع لازم کمک کار شما باشد. به یاد داشته باشید، به هر ترتیب باید سعی کنید قبل از شروع سال تحصیلی، بصیرت لازم و کافی را در حوزه مأموریت و مسئولیت آموزشی خود کسب کنید.

بایسته‌های شایسته معلمی

- آنچه در پی می‌آید، مواردی چند در ارتباط با کار معلمی به معنای عام است که چه در برنامه جدید و چه در برنامه قدیمی، کسب آن‌ها از هر معلم شایسته‌ای انتظار می‌رود:
- اشتیاق به یاددهی و ایفای نقش هدایتی به نحوی مطلوب و مورد رضایت درونی؛
  - احساس تعلق به مدرسه، کلاس درس و دانش‌آموز و مهر و عطوفت همه‌جانبه؛
  - تقویت اعتماد به نفس معلمی در عزت نفس انسانی؛
  - تقویت روحیه خودانضباطی و الگودهی؛
  - تقویت روحیه پیشرفت و رشد حرفه‌ای و تلاش در جهت پیشرفت؛
  - تقویت هوش عقلانی، هیجانی و مدیریت احساسات خود؛
  - شناخت توانمندی‌های حرفه‌ای، نقاط قوت و ضعف دانشی و بینشی، نگرشی و ارزشی؛
  - شناخت رغبت‌ها و علاقه‌های حرفه‌ای خود؛
  - تقویت روحیه مشارکت‌جویی، تعاون و همکاری با دیگران؛
  - تقویت روحیه گذشت، ایثار، سازگاری و صبوری و بردباری در مقابله با مشکلات؛

- صرف وقت لازم برای آمادگی، طراحی، برنامه‌ریزی، اجرا و ارزشیابی؛
- علاوه بر صفات فردی فوق‌الذکر، شایسته است هر معلم اطلاعات و دانش خود را در زمینه‌های زیر نیز ارتقا دهد:
- آشنایی عمیق با:
- وظایف و مسئولیت‌های کلی معلمی؛
- هدف‌ها و برنامه‌های آموزش و پرورش در کل و در سطح کلاس؛
- غایت تربیت و محدوده و گستره آن؛
- هدف‌های غایی تربیت انسان؛
- مبانی تربیت و آموزه‌های تربیتی؛
- هدف‌های آموزشی- تربیتی دوره‌های تحصیلی؛
- هدف‌های آموزشی پایه‌ای و دوره‌ای برای هر درس مورد آموزش؛
- روش‌ها و تکنیک‌های متفاوت یاددهی و سبک‌های متعدد مدیریتی؛

با برنامه‌ریزی توافقی می‌توانیم با صرف وقت و انرژی کمتر، در مدت زمان کوتاه‌تر، به دانش‌افزایی بیشتر برسیم

- روش‌ها و تکنیک‌های مناسب برقراری ارتباط با دانش‌آموزان و تعامل با همکاران؛
- تفاوت‌های فردی معلم و متعلم؛
- سبک‌های متفاوت یادگیری؛
- الگوهای متفاوت طراحی و تولید مواد آموزشی؛
- تکنولوژی آموزشی، تکنولوژی یادگیری و فوت و فن‌های علم و هنر معلمی؛
- فناوری اطلاعات و ارتباطات و ابزارهای الکترونیکی آموزشی هوشمند؛
- شبکه‌های اجتماعی آموزشی و تجربه‌های بهره‌گیری شبکه‌ای برای آموزش و یادگیری؛
- فرهنگ مدرسه، فرهنگ کلاس درس، فرهنگ معلمی و معلمی فرهنگی؛
- مکاتب یادگیری، روان‌شناسی یادگیری و تجربه‌های بهره‌گیری از آن‌ها در آموزش؛
- مکاتب روان‌شناسی و کاربردهای روان‌شناسی تربیتی و یادگیری در مدارس و محیط‌های آموزشی؛
- شیوه‌های سنجش و ارزشیابی و نقش مهم ارزشیابی پیشرفت تحصیلی در فرایند یاددهی - یادگیری؛
- شیوه‌های آموزشی انفرادی، گروهی، راه دور، مجازی و شبکه‌ای و هوشمند؛
- منابع متنوع آموزشی اعم از برنامه‌درسی، راهنمای برنامه، کتاب درسی، راهنمای کتاب، کتاب‌های کار و کمک‌آموزشی و مکمل، گوشی موبایل، رایانه، نوت‌بوک و...؛
- خانواده‌ها و راه‌های مناسب برقراری ارتباط با آن‌ها.

سخن آخر، راهبردهای عملی

راه و روش بهینه این است که با همکاری و مشارکت سایر معلمان و با استعانت از همکاری‌های مدیر و معاونان مدرسه، ابتدا فهرستی از منابع مکتوب مورد نظر را در جلسه‌ای همانند جلسه شورای معلمان مطرح کنیم. سپس آن فهرست را براساس نیازهای معلمان اولویت‌بندی و منظم کنیم و ضمن تشکیل گروه‌های کوچک مطالعه دو یا سه نفری، موضوعات مطالعه هر گروه را مشخص و بنا بر برنامه‌ای که تنظیم می‌کنیم، حاصل مطالعات گروه خود را به‌صورت میزگرد و گفت‌وگو با یکدیگر مبادله کنیم.

به این ترتیب، با برنامه‌ریزی توافقی می‌توانیم ضمن صرف وقت و انرژی کمتر، در مدت زمانی

کوتاه‌تر به دانش‌افزایی بیشتر برسیم. در ارتباط با تبادل فکر و اندیشه، شیوه عمل و پژوهش‌های کلاسی هم می‌توان به همین شیوه عمل کرد و از تلاش‌ها و تجربه‌های جمعی و مشارکتی به نفع ارتقای فرایند یاددهی - یادگیری بهره گرفت.

همه به‌عنوان معلم نیک می‌دانیم که:

- تجربه‌های شکل گرفته در داخل کلاس، آزمایشگاه، کتابخانه و گروه‌های کاری و پژوهشی مدرسه همه و همه تشکیل‌دهنده شخصیت و منش دانش‌آموزان است. معلمان مستقیم‌ترین، نزدیک‌ترین، محبوب‌ترین و بهترین الگوهای مجسم شکل‌گیری تجربه‌ها و شخصیت‌ها هستند و در عین حال بهترین و مناسب‌ترین عامل هدایتگر و شکل‌دهنده.
- فرهنگ غالب مدرسه به‌صورت پنهان بخشی از برنامه‌درسی و تجربه‌ای دانش‌آموزان و حتی معلمان را شکل می‌دهد و هدایت‌گر است. مراقب باشیم فرهنگ غنی و انسان‌ساز مبتنی بر ارزش‌های والای دینی و انسانی در مدرسه‌مان حکم‌فرما و هادی باشد.
- کار تربیت و پرورش ارزش‌ها بر مبنای نظام معیار مورد نظر در تعلیم و تربیت، وظیفه و مسئولیتی حتمی برعهده همه معلمان است. درس‌های تخصصی، زبان، ادبیات، تاریخ، فیزیک، شیمی و... اگرچه اطلاعات و دانش نظری لازم برای سوادآموزی، دانش‌اندوزی و کسب مهارت‌های حرفه‌ای را فراهم می‌کند، اما غایت یادگیری همه آن‌ها تربیت و پرورش برای کسب مهارت زندگی به طریقی سالم، عزتمند، کیفی، ارزشی و انسان‌وار است. همه معلمان باید پیوسته این هدف غایی را در نظر داشته باشند.
- خلاقیت‌ها، ابتکارات، اکتشافات و نوآوری‌ها همه از تفکر هوشمندانه نشئت می‌گیرند. پرسشگری و کنجکاوی، ابزار نظر، مشاهده دقیق و دقت فراوان، اشتیاق به یادگیری و تفکر واگرا، پژوهش، احساس مسئولیت در ایفای نقش درست در هر مرحله از یادگیری و انجام دادن تکالیف و... همه نتیجه فراهم بودن بسترهای مناسب برای بروز و ظهور استعدادها و توانمندی‌ها هستند. بدون شک معلمان دلسوز و آگاه و مشتاق به تربیت، بهترین فراهم‌کنندگان این بستر خواهند بود.